

Др Владета Јеротић

ТРАЖЕЊЕ СМИСЛА У БОЛУ И БОЛ КАО ШАНСА ЧОВЕКОВА

Бол би да у свему себе нађе, свему да се саопшти, до заборавља свог извора, до расплинућа твари у сан. Идеализатор је. Магновено скрене у радост стварања. Целим сном би онда да се потврди, да се кроз њега оствари: од сна прави надстварност.

Момчило Настасијевић

Бол је заједнички доживљај свих живих бића. Неки истраживачи живота биљака тврде да и биљка може да осети бол и да се тај бол може забележити. Не изгледа насилно повезати бол са патњом, јер, заиста, сваки бол који достигне одређену јачину или траје неко време, свеједно да ли је физичког или психичког порекла, проузрокује патњу. Тако да можемо да кажемо да је душевна патња пратна појава и физичког и психичког бола. Својство је само човека да бол свесно уочи и да спонтано тражи његово порекло. Када је реч о физичком узроку бола човеку је лакше да стигне до његовог порекла, него када је бол и последична патња тог бола душевног порекла. Па ипак, још увек нико не зна тачно да каже да ли је бол осећај или опажај или можда афект. Није чак јасно да ли бол треба уопште сврставати у болесне манифестације, или би га требало назвати опомињачем и чуварем нормалног интегритета организма.

Пада у очи зачуђавајућа немоћ човека када треба другоме да опише природу и карактер болног феномена код себе. Такав човек се понаша као неко ко треба да другоме опише укус или мирис неког плода који онај други никад није пробао. Откуд ова тешкоћа у саопштавању бола?

Бол је биолошки прафеномен, чиме желимо да кажемо да он није могао бити до данас научно до у појединости разложен, нити је духовно могао бити до краја схватљив. Као појава свесног живота, бол је, у сваком случају, изазов не само за духовно-научне но и за биолошке дисциплине.

Чудновато је можда, али не мање истинито да човек тек преко бола, и то, најпре, физичког, сазнаје да је жив, да постоји. Тако и дете открива рано реалност свога тела: када га неко удари или када се само удари. Већ смо рекли да осим човека и свако друго живо биће реагује болом на спољашњу драж. Што је овакво биће примитивније структуре, оно ће много више реаговати на спољне него на унутарње дражи. Са развојем нервног система, све до развоја мозга, са његовим чудесно-величанственим милијардама ћелија код човека, одговор на бол све је интензивнији, све мање рефлексан, а све више афективан, да би код изузетно диференцираног човека, диференцираног, пре свега, услед богатства његовог емотивног, али и интелектуалног, и још више, духовног живота, доживљај бола постао, пре свега, унутарњи догађај патње проузроковане првенствено унутарњим, мање спољним конфликтима. „Грубима радости ко хлеба, а нежнима жалости ко Бога“, певао је преосетљиви и душом богати Сергеј Јесењин.

Једна народна пословица каже, не без разлога, да човек цени оно што је изгубио. Бол је људски феномен који је на средини пута између здравља које смо имали (или које је нас имало), здравља у коме смо бивствовали и не знајући довољно свесно да смо здрави, и губитка тога здравља, привременог, као код болова у акутним или субакутним болестима, или дефинитивног, као у случају хроничних болести. Бол нас и са ове стране, дакле, опомиње, чини буднијим, самим тим и свеснијим него што смо били. Он нам указује на могућност ограничења наше егзистенције, као и на њен потпун губитак, али и на могућност проширења ове егзистенције, које иде уз појачану самосвест о вредности и одговорности егзистенције. Пошто су нам обе могућности егзистенције отворене, наш однос према болу одлучиће о исходу ових могућности. Сигурно је да сваки страх пред болом и од бола (свеједно да ли физичког или душевног), страх који не заштићује, нити је физиолошки користан, сужава нашу свест, самим тим ограничава и нашу могућност сагледавања узрока, односно смисла бола, чак и оног елементарног — физичког.

У развоју човека од рођења до смрти, када је реч о болу и патњи, понавља се тако, у маломе, развој живог бића уопште. Дете, најпре, физички осети бол; оно га несумњиво, већ у доста грубом стању, осети приликом чина рођења. Тај страх који новорођенче осети приликом рођења кроз теснац, према неким психоаналитичарима, никада више не напушта човека и он је подлога сваком каснијем страху. Овом физичком и физиолошком доживљају бола изгледа да се врло брзо, већ у првим месецима живота, придружи први наговештај, сигурно још врло рудиментаран, душевног бола, дакле, патње. Не треба сумњати да и сасвим мало дете може да пати.¹⁾ Када одрасте и када постане зрео или бар тако физички изгледа, човек све јаче и теже доживљава бол и патњу, нарочито када ови долазе из њега самог. Он ће једном схватити, нарочито ако је добар познавалац тамних вилајета своје душе, свога несвесног, како би рекли психоаналитичари,

¹ Патња малог детета нарочито се дојимала и дубоко узбуђивала великог патника света, Фјодора Михајловича Достојевског. Ни Аљоша Карамазов, а ни старац Зосима нису имали утешних речи објашњења за, на изглед, безразложну и невину патњу малог детета.

да је на крају крајева човек највећи непријатељ ипак самом себи. Свакојакe болове трпеће он када му их други задају. Ћутаће и трпеће ако буде сматрао да их је заслужио; или ће се бунити, гневити и узврати на задати бол још већим болом починиоцу зла, и тако ће ублажити своје јаде. Око за око, зуб за зуб, цароваће светом као природни закон, десетинама хиљада година, и још ће царовати све док смо само природна бића. Загонетка почиње од тренутка када се природна агресија човекова, у циљу одржања, претвори у аутоагресију. Откуд је дошло да човек самог себе почиње да мучи, да самом себи задаје бол?

Није потребно узимати за пример стравична сакаћења и богаљења, све до самокастрације појединих душевних болесника. Довољно је осврнути се за собом и у себи сваког дана, и не без чуђења и страха, уочити како много и често човек наноси бол, физички и душевни, самом себи. Број самоповреда на раду, у стану, при вожњи, застрашујуће је велики. Човек, ненаучен да посматра самог себе, у потпуном незнању олако прелази преко понављаних самоозлеђивања све док га неки пријатељ, брачни друг или лекар не упозоре на правилност понављања или све озбиљнију природу рана које себи наноси. Овакве људе, ни мало ретке у стварности, медицина зове трауматофилима. Иако се може говорити о преовлађавању физичког или психичког трауматофилства, човек, као отворено биће, показује ову отвореност и у својим болестима, својим боловима, па када себе несвесно озлеђује физички, он то ипак чини преко несвесне душевне потребе за самокажњавањем. Наношење бола, физичком или душевном бићу своме, само привидно указује на расцепљеност човека на тело и душу, у суштини човек иступа обично јединствено, телесно и душевно, он је и телом и душом ранив, што и показује његову непрестану отвореност за све.

Ову потребу за испаштањем преко физичких болова без неке органске болести, или болова који прате неку телесну болест, не треба увек посматрати на психопатолошки начин, на пример, као болесни мазохизам неуротичара који је, у ствари, неки скривени садист. Сигуно је да постоје људи који добар део живота утроше на болесно и јалово мучење самих себе, управо преко телесних болова и душевних патњи. Али не треба заборавити ни оне друге људе, који су знали и умели да себе очисте и облагороде доживљавајући мучне болове и патњу. Имао сам више пацијената који су у одређеном периоду свога живота, периоду који је некад трајао и више година, осећали велику унутарњу, несвесну потребу да се разболе и то од неке болести праћене боловима, на пример гризлице у стомаку. После истека тога времена, под утицајем психотерапије, али и спонтано, процесом самоизлечења, оваква болест је ишчезавала, не остављајући за собом ни трага. Скоро увек ишчезавање болести уследило је после снажног и поштеног сагледавања узрока и успешног рашчишћавања конфликта. Није више било места даљим боловима, они су корисно испунили своју мисију.

Разумевање природе бола, дубље продирање у његове узроке могуће је тек када бол мине. Али када је он једном прошао, спонтано или под утицајем лекова, ми више немамо природну потребу да се болом даље бавимо. Бол пролази, а задовољство тражи вечност, каже

Ниче. Шта, дакле, чинити? Надвисити себе и посматрати бол док траје, јер је онда могуће открити повод, или сачувати живо сећање на протекли бол и са одређеног растојања узети га у разматрање? Зашто нам је уопште тако важан узрок бола? Најједноставније је одговорити да нам је узрок важан да бисмо могли отклонити бол. Пример са зубобољом је свима јасан, па и са мање јасним боловима унутрашњих органа. Али шта рећи за душевне болове који су исто што и патња? Иако немоћнији, често много немоћнији у посматрању сопствене патње, нарочито у откривању њеног узрока, у односу на болове који имају примарно телесно исходиште, човек као отворено биће, као биће које поставља питања о узроку, а онда и смислу бола, односно патње, неминовно наставља са оваквим питањима и истраживањима и када је у питању душевна патња. И, какав је исход оваквог истраживања, упитаће скептик иронично. Није могуће другачије одговорити на овакво од давнина познато питање него излагањем филозофских и метафизичких погледа и учења на природу људског бола и патње. Могао би неко да постави питање чему филозофирати у медицини. Заједничко питање, међутим, и филозофије и медицине једно је исто: шта је човек, откуда је и куда иде. Низ варијација формалних филозофских проблема од значаја је и за медицинаре, као на пример природа бића болести, логичне и прелогичне основе дијагностичког процеса, појам каузалности, дефиниција болести и здравља, као и узорна етичка питања. Филозофи се, са своје стране, занимају за човекову конституцију и искуство у суочавању са болешћу и смрћу. Још је Аристотел сматрао да два различита вида једне, и то супстанцијалне целине, која се састоји из душе и тела, треба да буде проучавана од различитих дисциплина, као што су медицина и филозофија. На овај Аристотелов захтев, ми можемо овде да одговоримо само сасвим површно.

Смртна душа, према Платону, из *Тимаја*, за разлику од њеног бесмртног дела, носи у себи неизбежност страсти: насладу, бол који удаљује од добра, неустрашивост и страх, жудњу и варљиву наду. Према хришћанском погледу на живот, на који ћемо се мало касније вратити, бол, не удаљава човека од добра, он је ту да би га очистио и преобразио. Платон се, међутим, судећи о болу као страсти, али и болу који није само физичка патња, него и брига, јад, туга и жалост, приближава индијском концепту о свету као маји, па и болу као привиду кога се треба ослободити зарад учествовања у истини Бrame. Сетимо се будистичког одговора у виду „четири свете истине“: 1. сазнање бола, односно патње, 2. сазнање узрока патње, 3. сазнање неминовности уништења патње и 4. сазнање средства за уништење патње.

Све је друкчије у хришћанству, чији је поглед на свет, желели ми то или не, прожео европску културу до њене сржи и он траје већ скоро две хиљаде година. Прави мислилац Запада данас, Денис де Ружмон (*Denis de Rougemont*), у књизи *Западна пустоловина човека* ову истину овако сажима: „Реч, а не тишина; ваплоћење, а не појам. Благодат уместо заслуге, вера, а не директно сазнање Божанског, историја уместо мита, прихватање тела, а тиме и материје, као реалности нашег садашњег живота“.

Хришћански човек, када се енергично оградио (и када то може и данас да учини) од разних манихејских и богумилских секташења, дуалистичких јереси и монофизитства, прихватио је материју, самим тим тело и све оно што се телу на земљи дешава. Иако је њен покретач духовни принцип, хришћанска култура Запада материјална је култура. Хришћански човек је прихватио, дакле, и бол материје, као својство њеног телесног и душевног склопа. Материја није привид Духа или дело злог волшебника, гностичког демијурга, него ваплоћење тога Духа, божанска авантура енергије и материје. Овакав прилаз материји, телу и духу подстакло је хришћанског човека Запада да се почне да бави науком, али и да филозофира на другачији начин од многих грчких мислилаца пре Христа. Тако је отпочео и величанствен и мукотрпан аргонаутски пут западног човека у трагању за Златним руном, у тежњи да себи објасни узрок и порекло, смисао и исход сваког бола, оног физичког као и душевног, оног које човек сам себи наноси, као и бола који му задаје други човек, породица и друштво. А сада да се вратимо, сходно Аристотеловом савету, и на нека значајна физиолошка истраживања научника о пореклу бола.

*

Енглески физиолог Чарлс Шерингтон је у болу прочитао најпре императивни заштитни рефлекс. Он је запазио да је локална реакција вегетативног и моторног порекла на штетне дражи сигурно рефлексна, али општа моторна реакција на бол, као и когнитивна компонента осећања бола изгледале су му стечене. У експерименту са новорођеним животињама, мачком, псом или мајмуном, које су биле месецима заштићене од било каквог болног утицаја околине, а потом враћене у природне услове, запазио је да ове животиње нису реаговале болом на механичке или електричне болне дражи. Иако су се рефлексно трзале на болни, електрични удар, ове су животиње увек изнова саме тражиле извор из кога је бол долазио. Тек после дужег времена животиње су ипак научиле да се одговарајуће понашају према штетним дражима. Шерингтон је дошао до сличног закључка посматрајући сасвим малу децу. Шта из ових експеримената, које некад сама природа припреми — на пример, у ретким случајевима неосетљивости на бол код нормалне деце, или у случају оштећења неких делова мозга, када се јавља тзв. асимболија бола — може да се закључи? Да би се развило нормално понашање организма према разноврсним болним дражима које долазе споља или изнутра, изгледа неопходно да тај организам у једном одређеном времену развоја, дође у додир са штетним наддражајима да би могао да развија одговарајуће осећајне реакције.

Зар није овај закључак применив и за другу страну бола — душевну патњу? Деца која су брижљиво чувана годинама, од рођења до поласка у школу од различитих штетних утицаја споља, васпитавана у атмосфери крајње толеранције родитеља, без кажњавања и било какве строгости, често су у пубертету и после њега постајала аутоагресивна, пасивна, неборбена, склона депресији или резигнацији. Међу овом „децом цвећа“, каквих је у време хипи покрета у Америци било доста,

брзо се населила дрога, алкохол, псеудофилозофска учења будизма, лажна мистика и друго.

Не говори ли све у прилог изједначавања бола и патње са самом суштином живота? Како остати неосетљив на бол и патњу усред бола и патње других људи! Не учи ли нас неуролошка патологија да неосетљивост на физички бол значи озбиљну болест која нам угрожава живот! А психијатријска патологија, не показује ли нам довољно сву претећу опасност која долази од тзв. моралних идиота, који су у стању да направе покољ у својој околини без трунке гриже савести!

Све ово што смо досада изнели о физиолошким и патолошким механизмима бола и патње захтева од сваког од нас одговор на прдавни изазов бола и патње, одговор какав су тражили људи од почетка људске историје. Није тачно да су оваква питања и одговоре постављали и давали само велики мислиоци човечанства, његови религиозни предводитељи, касније филозофи, уметници, још касније и научници. И некада, као и данас, сваки човек је у току живота стављан безброј пута на пробу сопственог реаговања на бол или патњу, односно најчешће и на бол и на патњу. У добу у коме живимо, у коме смо нарочито жестоко излагани разноврсним болним надражајима споља, а не мање и душевним патњама сваке врсте, поставља се пред сваким човеком, све императивније питање како реаговати на изазов бола и патње. Могу ли бол и патња да буду шанса за човека?

Погледајмо, укратко, како човек најчешће реагује на бол и патњу и како је он, вероватно, реаговао и раније и много раније. Две најчешће реакције на опасност и бол скопчане за ову опасност у анималном свету јесу бекство у умртвљавање. Ако преведемо ове циљевите реакције, сврсисходне само за животиње и само понекад за човека, на душевни живот његов, онда уочавамо да бежање од патње или прављење себе равнодушним према патњи није никакав сврсисходан одговор на изазов патње, но незрела реакција душевно слабије развијеног, неуротичног или психотичног људског бића која у неким животним ситуацијама постаје опасна по живот, управо на исти начин као што би била опасна нека опекотина код човека који је неосећа, јер су му неком болешћу кичмене мождине или мозга пресечени или блокирани путеви који доводе до свести осећај бола.

Врло је различит, међутим, однос људи према физичком, па и психичком болу. Једни реагују и на најмањи бол уплашено, хистерично, други необично дуго и стрпљиво подносе и јаче болове, трећи се понашају тако као да не знају за бол. Овако различито понашање условљено је телесном конституцијом и темпераментом човека, као урођеним вредностима, затим припадношћу интровертованом или екстравертованом типу личности, (екстравертоване личности су више склоне жалбама на болове од интровертованих), потом експресивним стилем који је функција етничке припадности (медитерански народи другачије реагују на бол од народа северних земаља), а онда, веома је условљено мотивацијом и надом, односно животним ставом и погледом на свет. Има људи, међутим, који су толико опседнути радом, често као јединим смислом живљења, да су у стању да не примете и јачи бол који им већ озбиљно и од раније сигнализира неки орган као почетак, можда не-

ког тешког оболења. Као што има, са друге стране, људи толико животно уплашених да својим страхом потискују доживљавање бола и производе исто неповољно дејство као у случају човека неуротично опседнутог радом.

Уочавање бола, као и подесно реаговање на њега својство је диференцираних и зрелих људи. Разне врсте и степени неурозе искривљују и изопачују наш однос према болу. Тако је душевни бол, нарочито ако дуже траје, у стању да отупи нашу природну осетљивост на телесни бол, али и обратно. Дешава се, наравно, и да дуготрајни телесни или душевни бол сензибилише организам који онда појачано и преосетљиво реагује на ону другу врсту бола. Некад је, опет, овај однос комплементаран. Човеку је од свега, изгледа, најтеже да призна себи своје конфликте и нарочито своје грешке, пропусте и преступе које је чинио или их и даље чини према себи и другима, а који произлазе из непознатих, потиснутих и од свести и савести на све начине одбациваних конфликта. Наш унутарњи конфликт, међутим, нарочито онда када обухвата витална и фундаментална људска осећања, као што су љубав и мржња, завист и љубомора, агресија и сексуалност, инфериорност и супериорност, не може се без штетних последица по људски организам и душевни живот човека потиснути или негирати. Један од честих вентила оваквог насилног запушења доживљавања људских конфликта јесте физички бол. Он, наравно, увек може бити знак и органског оболења, што ни тада не искључује несвесну потребу психе за кажњавањем, али чешће, физички бол, нарочито код млађих није органски, он само маскира, често и за дужи период, депресију и страх, познате психичке феномене одређене и препознатљиве несвесне динамике.

*

Потреба човека да изиграва мученика, а онда временом да то и постане, распрострањена је појава. Ову потребу човек манифестује управо болом, често обојеним хипохондријом. Неки међу оваквим људима желе на овај начин да буду у центру пажње околине, други се осећају, с правом или без права, запостављеним од околине. Бол остаје некад заиста једини начин да овакви људи огласе своје постојање, иако је начин на који то чине незрео. Исход оваквог понашања у једном случају доведе до позитивне промене околине према „мученику“, у другом случају околина је равнодушна или реагује негативно. У оба случаја незрело, односно неуротично понашање несрећника наставља се. Јер, ако је околина позитивно реаговала благонаклоношћу, постоји опасност фиксирања оваквих особа за свој бол, односно несвесно, па и свесно коришћење бола у свакој ситуацији која се процењује као неповољна за личност; у другом случају, ситуација је гора, јер још једном, и после понављаног манифестовања бола одбијање околине да овај бол уочи, може довести особу до очајања или тупости, до озбиљне депресије која некад завршава озбиљном телесном болешћу.

Треба обратити пажњу на везу која постоји између бола и депресије. Научна истраживања у свету и код нас, која трају већ двадесет година, показала су да је бол, и то најчешће манифестован као главо-

боља, затим као бол у врату и кичменом стубу, нешто ређе у грудном кошу, стомаку или леђима, присутан од 31 — 56% случајева код пацијената који се јављају лекару опште праксе. Приближно исти проценат бола нађен је и код анксиозно-хистеричне групе пацијената. И код једних и код других, међутим, бол може да доминира маскирајући нешто депресију или страх пацијента. Отуд дијагноза оваквих стања није увек једноставна; физиолошко, бихејвиорално и афективно дејство хроничног бола и депресије слично је. И код једних и код других пацијената, ако тренутно посматрамо код ових два одвојена оболења, постоји губитак апетита, сметње у спавању, опадање либида и слабост концентрације. На депресију треба увек помишљати када се после брижљивог физикалног испитивања не открије никаква органска основа која би објашњавала бол. Треба нагласити да иако овај бол спада у тзв. психогене болове, он није мање реалан нити мање доживљен као физички од стране пацијента. Још једна карактеристика овог бола иза којег се крије депресија јесте што пацијент не доводи ни у какву везу бол са неким интерперсоналним догађајем и својим емотивним одговором на њега.

Познати амерички психоаналитичар Томас Сас пружа нам једно могуће објашњење за интрапсихичку динамику особе која се жали на бол, иза које стоји неуроza, депресија и страх. Он сматра да је лични однос овакве особе према телу онај исти какав је у детињству постојао према родитељима, али и родитеља према њему. Потиснути агресивни и сексуални импулси детета према родитељима изазивају осећање кривице које се оглашава у потреби за самокажњавањем, и то на телу. Телесни бол слаби осећање кривице и срама, самим тим спречава озбиљнији развој депресије. Овај несвесни механизам се у потпуности преноси на одрасло доба, у коме се наставља иста непрепозната игра између тела, бола и кривице. Што су јачи телесни болови психогеног порекла, то су мањи изгледи да ће се развити чиста депресија, а можда чак на овај начин спречити и самоубиство као пропратна појава тежих депресија. Имао сам више пацијената у психотерапетуској пракси који су управо захваљујући јаким боловима, али понекад и стварним телесним разболевањима, сами себи помогли да због тешке депресије која се у позадини болова налазила, не изврше самоубиство.

Феноменолошки су занимљиви и не тако ретки физички болови код човека који је сведок јаких болова, физичких или психичких неког човека из блиске околине који се воли. Процес поистовећења са вољеним човеком који пати је некад тако јак, а жеља да му се олакшају болови тако искрена да се физички бол буквално пренесе на исти орган или на исто место тела на коме трпи болове вољена особа. Скоро по правилу, у оваквој врсти поистовећења психоаналитичар види тип тзв. хистеричне идентификације, као врсту регредирања на идентификацију детета као првобитну и нормалну реакцију према објекту, најчешће мајци.

Још је Сигмунд Фројд писао да када је физички бол хистеричан симптом, он је израз расцепа из свести потиснуте представе и са њоме повезаног афекта који се претвара у осећај бола. Мотив за овај расцеп

је одбрана психе од неке болне, неподносиве или забрањене представе. На овај начин конверзија која води до расцепа чини од једног душевног догађаја телесни, функционалан догађај. Наше Ја спасло се, додуше, неприхвативе психичке ситуације, али то је постигло по цену болних функционалних патњи. „Нешто што је могло и требало да постане душевни бол, претворило се у телесни“, вели, тачно, Фројд. Колико је само конфликта нагонске, друштвене и моралне природе које наша превише ранива и слабачка психа не може да поднесе, па их преко енергије афеката и вегетативног нервног система отпрати у различита болесна телесна збивања; на почетку и дуго са боловима без органских промена, а онда са променама на органима, односно појавом телесне болести! Колико претрпи ово наше тело у току живота, баш као неко „жртвено јагње“ од насилничке, необуздане и неуравнотежене психе! Заиста бисмо се морали односити са више поштовања и љубави према свом телу, том малом ремек-делу Творца.

Према психоаналитичком учењу, одвајање детета од мајке ствара у њему страх, тзв. сепарациони страх. Али већ је Фројд подозревао да заједно са страхом у детета се јавља бол и жалост. Није лако распознати када одвајање од објекта у наведеном случају мајке, изазива страх, када жалост, а када можда само бол. У сваком случају, бол је својствена реакција на губитак објекта, а страх реакција на опасност коју овај губитак собом носи. Прелаз телесног бола у душевни и обратно могућ је и чест феномен; он се одиграва, према психоаналитичарима, преко две врсте либидинозног поседовања: код телесног бола који је нарцистичко поседовање, односно страх од губитка тог поседовања, и код душевног бола када је у питању објектно либидинозно поседовање, односно реалан или имагинаран страх од губитка овог. Преведено на обичан језик, и нарцистичко и објектно поседовање је врста себичности, а бол који се у нама јавља, телесни или душевни, редован је пропратни знак сваке угрожености ове себичности. Себичност је сама грешна људска природа, а ипак та иста природа тражи од нас одрицање од себичности, давање себе животу и људима. Овај расцеп у нама производи бол, утолико интензивнији уколико смо јаче и дубље укотвени у сопствени егоизам. Највећи парадокс је, међутим, у томе да себичан човек не воли себе и да је управо он највише изложен болу. Овај парадокс су религије најдубље схватиле, нарочито будистичка, али и хришћанска, која опомиње да онај који хоће да сачува душу за себе, изгубиће је. Све док нам је давање и поклањање себе другоме болно, дотле смо изложени још већем болу услед задржавања и чувања блага за себе. Тек онда када нам давање постане истинска радост када се емпиријски уверимо да је прилив енергије утолико већи у нама уколико је више другима изливамо, на најбољем смо путу да преобразимо доживљај бола, од негативног у позитивно. („Свако нека даје како је у срцу одлучио, не од жалости или од морања; јер Бог воли радосног даваоца“ — из II посланице Коринћанима апостола Павла).

Познати су и случајеви развијања психичких болова, некад и стварне телесне болести, код особа којима је неко близак умро у породици. Поменути сепарациони страх познат из детињства, сада је оживљен и трансформисан у сепарациону депресију, у којој има не-

свесног, али и свесног, оправданог или неоправданог осећања кривице због губитка вољене особе. Бол као симптом је у исто време онда и последица унутарњег конфликта који индивидуа доживљава као прегњу и решење овог конфликта. Уколико је осећање кривице неке особе јаче, утолико ће се она енергичније и тврдоглавије бранити од сваког покушаја лекара да протумачи њене болове као психогене. Она ће радије месецима, па и годинама обилазили разне лекаре у неуротичној потреби да јој неко потврди органско порекло болова; било је грубих примера када су овакви пацијенти, са снажном потребом за самокажњавањем, успевали да убеди хирурге да их оперишу, чак некад и више пута, увек са негативним исходом операције, која није, наравно, могла да одстрани бол који је био душевне, а не телесне природе.

Споменули смо да има пацијената који, на изглед, јуначки подносе дуго времена болове упорно одбијајући да узму средства за ублажавање болова. Приличан је број и оних других људи који се тако вежу за неко средство за умирење бола да постају временом од њега зависни. Овакви људи схвате у једном тренутку да су њихови болови последица унутарњих конфликта, али због немоћи да их реше, постају таблетомани или наркомани, чиме даље компликују већ од раније сложену интер- и интра-психичку ситуацију.

У закључку овог дела нашег разлагања о болу треба рећи да је бол симптом болести, свеједно да ли психичке или физичке природе; када се утврди да је бол симптом психичке болести, онда се открива да је та болест најчешће нарцистичка неуроza, неуротична депресија или анксиозна хистерија. У несвесном динамичком збивању оваквих поремећаја налази се неки озбиљнији сукоб са самим собом, неусаглашеност између унутарњих и спољних потреба, изневеравање гласа савести, потреба за самокажњавањем и испаштањем.

*

Наша размишљања о болу, нарочито она метафизичке природе била би можда непотребна или сувишна када бисмо о природи чак и физиолошког бола, поготово природи људске патње као израза хуманизованог бола добили задовољавајуће одговоре од стране науке, пре свега неурофизиологије. Међутим, и када тако познати европски научник као што је Рихард Јунг пише да неурофизиологија не може ништа да допринесе разумевању психолошких и психијатријских феномена, јер се неурофизиологија задржава на анализи каузалне повезаности и на утврђивању корелације између физиолошких збивања која се могу регистровати и психолошких посматрања, онда људска потреба да се ипак продре у телесна и нарочито душевна збивања која му проузрокују бол и патњу, прелази могућност одговора који наука може да пружи; она се протеже, природно, на област метафизике и њених понуда. Јер ако је човек из нужности свога опстанка открио ватру, точак, кукуруз, лековито биље и слично, он је из исте такве нужности открио у себи Бога и у њему смисао не само свога опстанка, но и сваког бола и патње који неминовно прате овај опстанак. Како су уопште на бол и болест гледали људи кроз историју?

Стари Грци су болести и пропратне болове у њима тумачили случајем и нужношћу природе. Био је то напредак у тумачењу узрока и смисла болести, јер су човека терали да истражује, а онда и лечи и отклања онај дсо у болести, или онс болести које су настајале као плод случаја. Што се тиче оног другог дела у болестима, које су, према грчком уверењу, биле последице нужности природе, оне су училе човека стрпљењу и трпењу, покоравању нужности и прихватању судбине. Ипак, у грчком схватању болести и патње још увек човек страда без своје кривице, под ударом виших и несхвативих сила нужности, његова патња је, тако, патња без наде.

Од настанка хришћанских времена до данас схватање болести пролазило је кроз неколико фаза, при чему се дешавало, и данас се дешава, да у једној фази или времену постоје паралелно више противуречних тумачења. Дуго је кроз средњовековну историју хришћанског друштва преовладало гледање на болест као казну Божију за грехе појединца и читавог друштва. Иако је овакво гледање на порекло болести и бола данас знатно ослабило и избледело, чак и у оквирима хришћанске, нарочито западне, протестантске и католичке теологије, оно је и даље задржало своју психолошку вредност код људи. Откуд жилавост одржавања схватања бола и болести као казне у току више хиљада година историје, јер нам је познато да су слично схватање имали и Асирци и Вавилонци?

Аутономна, а и хетерономна савест човека (ова друга настала у раном детињству уношењем у себе моралних судова родитеља) често је непогрешив судија свих нацих вољних и невољних мисли, осећања и поступака. Ово је нарочито истина када је ова савест нормално развијена; у случају када је слабије развијена, не постоји у човеку довољно осетљивости према патњи коју ствара сам себи или коју му други стварају, док када је савест прејакно развијена, имамо разна неуротична и психотична реаговања на поменути патњу. Изненађујуће је, међутим, како управо агресивни људи који повређују, на разне начине, својом агресивношћу друге људе, често покорно и привидно смирено, не тражећи лекарску помоћ или лекове, подносе јаке болове. Недоживљавају ли они ове болове некад као заслужену казну за неоправдану и неправедну агресију испољену према људима? Већ је од многих аутора истакнуто да алкохолизам, пушење, дрога, прождрљивост, претеран рад могу представљати вид самокажњавања безброј људи трауматофилно настројених. Могли бисмо овоме додати и низ психосоматских болести, као што су гризлица стомака, висок крвни притисак, бронхијална астма, хронични колитис, обољења штитњаче итд., за које, данас, психосоматичари с правом подозревају да се развијају на погодном телесном терену који је претходно припремила дуготрајна, нерешена (јер често и препозната или као препозната поново потиснута или негирана) конфликтна човекова ситуација.

Међутим, и поред психолошке оправданости коју смо сада само делимично покушали да објаснимо, упорног одржавања уверења у народу, свесног или несвесног да човека сналазе болести и болови као казна за његове преступе, нама је ближа друга, савремена теорија, ово-

временом филозофијом егзистенцијализма употпуњења и изложена, по којој су болести изазов за човека. Јер, заиста, ако савремена наука и даље не може да објасни не само узрок и порекло, него нарочито сврху и смисао већине болести, ако хришћанска, али и општечовечанска идеја о болести као казни такође не пружа утеху, а тешко се миримо са прихватањем болести као случају или данас, све чешће, заговараног апсурда, онда човека још увек понајвише може задовољити, иако не у потпуности, мисао о болести као изазову и шанси. Под претпоставком да прихватимо да наш живот има неког смисла, који додуше, само разумом не можемо никада одгонетнути, и да је наше сазревање индивидуациони процес који тече целог живота, у стању смо да будни пратимо шта се све са нама догађа, да разумемо смисао здравља када смо здрави — смисао би био у плодној и човекољубивој активности нашој — али и смисао болести када смо у боловима болести, физичким и психичким.

Тек од јудео-хришћанског учења о паду човека у грех почиње не само лична одговорност за болест и патњу човека као слободног бића, но његова патња добија смисао и то смисао наде, смисао крстоношења. *Васкрсења не бива без смрти!* „Благо онима који плачу јер ће се утешити“! Јов страшно пати, али се и нада! Зар је било могуће да се у човеку распламса нада у смислени исход патње ако он није од увек носио у себи „принцип наде“? Требало је само да га неко пробуди и покрене на акцију.

Бол и патња нису од пре две хиљаде година више за нас случај и нужност, нешто што нам стиже споља, непознатом и неукротивом судбином. Од времена Христа они остају мој бол и моја патња, за које сам ја сам одговоран, и зашто да не кажем, и за које сам крив. Овако препознат бол и патња добијају нов смисао, једини могући смисао „у Христу“, смисао чишћења и преображаја. Препознавањем себе као узрочника бола и патње, не само своје него и других људи, бол и патња постали су ми изазов који даје шансу, а ова шанса је нада да се унутарњим чишћењем преобразим и од тада почнем да водим један други несебичан живот. Не без бола и патње, него и даље са њима, па ипак изнад њих. Не стоички мирно, нити будистички равнодушно, но хришћански смерно.

Закључак

Човек данас треба да постане и остане будан за све бројне и све бројније замке у које нас хвата доба у коме живимо. У општој пометњи губљења вредности, негирања традиције, безглавом живљењу овде и сада, без јуче и сутра, без идеја и без љубави, морали бисмо нарочито бити трезни и трезвени према технократском веку у коме живимо, који је објавио уништавајући рат болу и свима његовим многобројним видовима: и оном физиолошком виду, проузрокованом неким органским наддражајним процесом, и оном душевном, насталом услед бројних конфликтних ситуација које ничу све бројније што их више покушавамо да решимо, и оном, ако тако може да се назове, интелектуалном, везаном за патњу услед сазнања.

Уместо да се придружимо армији људи који данас хоће да обесмисле све, па и наш бол и нашу болест, склонимо се са „широког пута који у пропаст води“, застанимо пред болом и упитајмо: Зашто се овај човек разболео управо данас и управо овако? Разболео од неке болести, телесне или душевне (тачније би било рећи душевно-телесне) која је само његова болест, јединита и непоновива, која је историја његове личне судбине, болести која још нигде није описана и која се неће никада више као таква поновити. Шта се крије иза сваког физичког или психичког бола човека? Да ли само неки стрептокок или вирус као директан физички узрочник болести, или је овај злоћудни и од савременог човечанства омрзнути вирус привучен телу онда када му је душа припремила пут слабећи одбрану организма од тог истог вируса којих има свуда и увек, а ипак нас не нападају свуда и увек? Сваки бол у људском организму део је неке опште препознате или непознате болести. Болест је увек дезорганизација читавог света човека. Одакле она потиче и шта она њему значи, зависи од тога какав поглед човек упућује само себи и свету. Оно у шта човек верује уобличава не само његову личност, но и врсту болести коју задобије.

Од бола и болести, као и од смрти, неће нас одбранити ни јак ни слаб дух, ни философски, ни научни. И бол и патња синоними су живота. Остаје да нас од њих заштити само наш став према њима, могући смисао, још и више можда, сврховитост смисла. Овакав смисао су људи одувек успевали да пронађу, од пре две хиљаде година до њега је лакше доћи јер нам је живим примером Господа Исуса Христа показан пут и смисао.

S u m m a r y

Dr. Vladeta Jerotić

THE MEANING OF PAIN AND PAIN AS A CHANCE GIVEN TO MAN

Under the pressure of analgetic technology, Man is today in danger to loose many traditional values, the purifying Pain as well.

The moral (or intellectual) Pain is inescapable or constitutive part of a normal man, not to speak about the super-normal saints as conscious cross-bearing servants of God who joyously endure their sicknesses „in Christ the Crucified God”.

Pain and suffering are synonymous with life on Earth. We can live even above them, not merely with a Stoic peace of mind, neither with Buddhist indifference, but with a Christian virtue of meekness.